

בליעת איסורים בחום כלי ראשון, שני ושלישי

בישול

❖ בישול בכלי ראשון כשאינו על האש לעומת כלי שני

א. בתוך התחום הרחב של איסור והיתר (מאכלות אסורים), בשיעורים האחרונים עסקנו בנושא של בליעת טעם אסור, ובכך נמשיך גם בשיעורים הקרובים. בכל הבלעה אנו דנים בשני קריטריונים מרכזיים: באיזה אופן נגרמת העברת הטעמים (מליחה, כבישה, חריף, חום, צונן בצונן) ולאיזה 'עומק' חודרים הטעמים - אם הם חודרים רק לשכבות החיצוניות של המאכל, או גם לחלקים הפנימיים שלו.

ב. בשלושת השיעורים הקרובים (הערכה גסה) נעסוק בבליעת טעמים שנגרמת ע"י חום. היום נעסוק בבליעה ע"י כלי שני ועירווי. דיון ראשוני נקדיש לשאלה שבד"כ דנים בה **במסגרת הלכות שבת**, והיא האם כלי שני ועירווי מבשלים, ואח"כ נדון באפשרות שאפילו אם לא מתרחש בישול, עדיין ישנה העברת טעמים בחום כזה.

ג. מדוע ישנה אבחנה בין בישול להבלעה? בישול ענינו הכנת מאכל, ואילו בליעה משמעותה העברת טעמים. ישנן הלכות שתלויות בבישול - כמו איסור בישול בשבת, או בשר וחלב שמדאורייתא אסורים רק כשנתבשלו יחד. לעומת זאת, לענין במאכלות אסורות אנחנו עוסקים בטעם האיסור המורגש במאכל הכשר. מבחינה מציאותית, ברור שישנם מקרים ששטעם עובר אך אין בישול - כמו מליחה או כבישה, והשאלה בה נדון היא האם קיימת העברת טעמים ע"י חום שאינה מלווה בבישול.

ד. **המשנה במסכת שבת (מקור א)** קובעת שאסור לתת תבלין לתוך אילפס וקדירה, אע"פ שכבר העבירן מהאש. מדובר בכלים בהם מתחמם מזון על האש, ולפיכך הם מוגדרים 'כלי ראשון', אע"פ שכבר אינם מונחים על האש. לעומת זאת, מותר לתת את התבלין לתוך קערה או תמחוי, מפני שאלו לא עמדו על האש, והם 'כלי שני'. מכך רואים, שהמשנה לא חששה שהתבלין יתבשל בכלי שני.

ה. כך עולה גם **מהגמרא בדף מ (מקור ב)**, שמנסחת את הכלל הידוע: 'כלי שני אינו מבשל'.

ו. יצויין שבשלב זה דנו רק על ההיתר של כלי שני, אך עוד לא בררנו מדוע אסור לתת את התבלין לאילפס וקדירה (כלים ראשוניים) שאינם על האש, האם יש בזה בישול ממש, או שזו רק הרחקה מדרבנן. שאלה זו תלויה גם בטעם להבדל בין כלי ראשון לשני - האם החילוק ביניהם מציאותי (זה מבשל וזה לא) או הלכתי (זה נקרא מבשל וזה לא נקרא מבשל).

ז. **הירושלמי (מקור ג)** שואל מה ההבדל בין כלי ראשון לשני. בשיעור הבא נעמיק יותר בלימוד ירושלמי זה, אך לעת עתה נפרש אותו כמו שפרשו חלק ניכר מהאחרונים: להבנתם, הירושלמי עוסק במשנה דלעיל, ותמה מדוע אסור לתת לאילפס ומותר לתת לקערה. בירושלמי שתי

תשובות: (1) **ר' יוסי** - סובר שהחילוק בין הכלים מציאותי, שבכלי שני 'היד שולטת', לעומת כלי ראשון שבה 'אינה שולטת'. - דבריו עדיין אינם משיבים לכל שאלותנו, מפני שיתכן שלא מתרחש בישול אפילו ש'אין היד שולטת', וחכמים ראו לעסוק הרחקה בכלי שהיד אינה שולטת בו. וכך מתברר גם בהמשך **הירושלמי (מקור יג)**, שר' יוסי סובר ש'אי זהו תבשיל ברור כל שהאור מהלך תחתיו'.

(2) **ר' יונה** - סובר שהחילוק בין הכלים הלכתי, שהרי מבחינת המציאות בשניהם 'אין היד שולטת'. אלא שחכמים עשו הרחק בכלי ראשון ולא בשני. - הנחת המוצא שלו היא, שלמרות שאין היד שולטת לא מתרחש בישול מדאורייתא, ורק גזירת חכמים היא לאסור כ"ר שאינו על האש.

ח. **התוס' (מקור ד)** שואלים את אותה השאלה שנשאלה בירושלמי, מה ההבדל בין כלי ראשון לשני, הרי אם היד סולדת - גם בכלי שני צריך לאסור, ואם היד אינה סולדת אפילו כלי ראשון אינו מבשל! הם משיבים שבכ"ר וגם בכ"ש היד סולדת, אלא שכ"ר אינו ממהר להתקרר ככ"ש, מפני שדפנותיו מחזיקים את חומו זמן מרובה (בראשונים אחרים מופיע נוסח קצת שונה - כלי שני ממהר להתקרר מפני שדפנותיו מקררות אותו, ויש נפק"מ בין הנימוקים, למשל לענין גוש). לכן חכמים שיערו שאם היד סולדת בכ"ר אסור, ואילו כ"ש הממהר להתקרר, מותר לתת לתוכו אפילו שכעת היד סולדת בו.

ט. יש לעיין מדוע קיבלו התוס' דוקא את הנוסח המשופר הזה של ר' יוסי, ולא העדיפו את פירושו של ר' יונה.

י. התשובה לכך נעוצה ככה"נ במחלוקת יסודית בין הבבלי לירושלמי: בעוד שלירושלמי אין בישול מדאורייתא כשאין 'האור מהלך תחתיו', ולכל היותר חכמים עשו הרחקה, הבבלי סובר שבישול מדאורייתא אפשרי גם כשאין האור מהלך תחת כ"ר, ואולי אפילו בכלי שני.

יא. ראייה לכך שהבבלי מחייב מדאורייתא על כל בישול בתולדות האור רואים מדברי **רב יוסף (מקור ה)**, שאם נתן ביצה בצד סיר חם שהוסר מהאש, ונתגלגלה הביצה - חייב חטאת, אע"פ שכעת האור אינו מהלך תחת אותו המיחם.

❖ **בישול קלי הבישול בכלי שני, וכשכלי שני רותח**

יב. אנו שבים לשאלה ששאלנו לעיל (סעיף ו), הפעם בבבלי, האם החילוק בין כלי ראשון לשני הוא הלכתי או מציאותי?

יג. נלמד זאת **מפירושי הראשונים להמשך הגמרא דלעיל (מקור ה)**, מדברי מר בריה דרבינא, הבא לסייע לרב יוסף: המשנה קובעת שכל דבר ש'בא בחמין לפני השבת', כלומר שנתבשל לגמרי קודם השבת, מותר להשרותו בחמין בשבת. אך אם לא נתבשל קודם השבת, מותר רק להדיחו בשבת. להיתר בהדחה ישנם יוצאי דופן, דג מלוח ישן וקולייס האיספנין (= 'קלי הבישול'), שהדחתן היא גמר מלאכתן, ולכן אפילו להדיחם אסור. לפי הבבלי, ברור שיש חיוב חטאת בהדחה זו, אחרת אין סייעתא לרב יוסף.

יד. **התוס' (מקור ז)**, מבררים באיזו סוג הדחה מדובר במשנה זו - אם מדובר בהדחה מכלי ראשון בהדחה מכלי שני? דבר זה תלוי במח' בין **רשב"ם לר"ת**, אם עירוי מכלי ראשון מבשל כל מאכל במידה מסויימת. נדון כעת רק בשיטת ר"ת, שעירוי מכ"ר מבשל. ר"ת חייב להעמיד את ההיתר בהדחה (=עירוי) כהיתר להדיח רק מכלי שני, ונמצא שלדבריו את קלי הבישול אסור להדיח אפילו מכלי שני, ואם הדיח עבר איסור מדאורייתא!

טו. לפי זה יש להסביר את הכלל ש'כלי שני אינו מבשל' כך: **בדרך כלל כלי שני אינו מבשל**, וכלל זה נכון ברוב המאכלים. אבל ישנם יוצאים מן הכלל, קלי הבישול, שיתבשלו אפילו בכלי שני (ראו עוד במאמרו של **הרב שמואל אריאל, גולות ט**, שבאר שחז"ל לא התיימרו לקבוע קביעה מציאותית מוחלטת, הניתנת להתקפה על רקע יחסיותה וכו'. חכמינו, כרבנים ולא כמדענים, מבקשים להדריך את האדם הפרטי בביתו ומורים לו, נותנים לו שיעור: "מותר לך להכניס את האוכל לתוך הכלי החם. ואינך צריך לחשוש לכך שהוא יתבשל, שכן על פי רוב האוכל לא יספיק להתבשל".

טז. לפי הבנה זו של הכלל 'כלי שני אינו מבשל', יהיו יוצאי דופן משני סוגים: (1) **קלי בישול** (הויכוח המפורסם על הכנת תה בשבת). (2) כלי שני כשהמים בו רותחים יותר מכרגיל, עד שידו של אדם **נכוית בהם** (ולא רק 'יד סולדת'). **החזו"א (מקור י)** עוסק בהשלכות של תפיסה זו ש'אין כלי ראשון תנאי בעיקר מלאכת הבישול, רק שכן הוא המציאות ברוב הדברים שאין מתבשלים בכלי שני'. נראה שהמסקנה שאליה הוא מגיע - להחמיר בכלי שני אך לא בכלי שלישי אף אם היד נכוית בו - אינה מצליחה לייצר אחידות לוגית בהלכה, אלא נשענת בעיקר על המנהג ועל שיקולו מגוון הדעות לכלל פשרה.

יז. יש שרצו לבאר בדעת **הרמב"ם (מקור ח-ט)** שלמרות שבמציאות כלי ראשון ושני שהמים שבהם רותחים עשויים לבשל באותה מידה, ומ"מ בהלכות שבת ישנו תנאי הכרחי שהבישול יעשה בכלי ראשון. ההגיון בכך הוא, ש'הבישול במשכן נעשה בכלי ראשון. מאחר שכך זהו אב המלאכה. כלי שני איננו יכול להילמד כתולדה מכלי ראשון בשל השוני הגדול בניהם' (**מתוך סיכומי הלכות שבת של ר' אייל רזניקוביץ, שחלק זה של השיעור מבוסס על סיכומיו**).

הבלעת טעמים

❖ **האם עירוי מכלי ראשון מבשל? האם הוא מבליע ומפליט?**

א. ראינו לעיל שכלי שני אינו מבשל, לפחות בדרך כלל. האם יתכן שלמרות שאין בישול עדיין ישנה העברה של טעמים ממאכל אחד למשנהו? להלן נראה שהדבר עומד במח' ראשונים. במקביל לדיון זה, הראשונים דנים גם במעמדו של עירוי מכלי ראשון (שאמור להיות חם יותר מכלי שני). מכיון שבגמרות ובפוסקים הנושאים הללו שזורים, נדון בהם יחד. נפתח בגמרות, ונבדוק מה עולה מהן.

ב. **הגמרא בפסחים (מקור יא)**, שאותה פגשנו כבר כשלמדנו את סוגיית 'תתאה גבר'¹, מציינת שאף ששמואל סובר ש'תתאה גבר', וכשהתחתון קר הוא מצנן את העליון החם - וכן אנו פוסקים להלכה - מכל מקום, עד שהעליון מתקרר 'אי אפשר דלא בלע פורתא'. מפשטות הגמרא רואים שעירוי מכלי ראשון מסוגל להבליע במאכל כדי קליפה, אך אח"כ כשהוא בתוך כלי שני הוא מצטנן עד ששוב אינו מסוגל להבליע עוד. לא ברור אם העירוי מסוגל רק להבליע, או שבכוחו גם לבשל כדי קליפה.

ג. **הגמרא בזבחים (מקור יב)** עוסקת בדיני כלים שבושלו בהם קרבנות. **התורה (ויקרא ו)** קובעת לגבי חטאת כי: **זאת תורת ה'ח' ש'א'ת' ת'ש' ל'בו' י'ש' ב'ר' ו'א'ם' ב'כ'ל'י' נ'ח'ש'ת' ב'ש'ל'ה' ו'מ'ר'ק' ו'ש'ט'ף' ב'מ'י'ם'**. במשנה רואים שלא רק כלי שבושלו בו קדשים טעון מריקה ושטיפה, אלא גם כלי שעירו לתוכו קדשים רותחים. בגמרא לומדים דין זה מפסוק, ומגדירים עירוי זה כ'בלוע בלא בישול'. הרי לפנינו שעירוי אינו מבשל.

מאידך, אפשר לומר שרק בהקשר המצומצם של אותה גמרא זה נקרא 'בלוע בלא בישול', מפני שיתכן שלענין דין מריקה ושטיפה הגדרת בישול היא 'הכלי שבו בושלו הקודשים', ובמקרה של עירוי הקדשים לא בושלו בכלי שלתוכו עורו, אף שהם 'מבשלים' את המאכל שבתוכו.

ד. **בירושלמי (מקור יג)** דנים בעירוי בהקשר של הלכות שבת. לדעת ר' יונה אסור לערות מכלי ראשון ע"ג תבלין, ואילו לדעת ר' יוסי הדבר מותר, מפני שהתבלין אינו מתבשל (שימו לב שאלו אותם אמוראים שהוזכרו בירושלמי הקודם, אלא שהפעם ר' יונה הוא המחמיר, ואילו ר' יוסי המקל, הרבה ממפרשי הירושלמי טיפלו בבעיה זו).

פשט הירושלמי מורה שר' יונה סבר שעירוי גם מבשל, ואילו ר' יוסי סבר שעירוי אינו מבשל. ר' יונה ביקש להוכיח את עמדתו מהמשנה הנ"ל בזבחים, שגם כלי נחושת שעירו לתוכו רותח טעון שטיפה ומריקה, ולא הגיוני שעירוי מצליח להבליע אם אינו מבשל. ר' יוסי אמנם אינו משיב לטענה זו, אך הירושלמי מסכם ש'איזהו תבשיל ברור - כל שהאור מהלך תחתיו, וכו' יוסי.

ה. **בתוס' (מקורות יד-טו)** אנו פוגשים בדעות **רשב"ם ור"ת: רשב"ם סובר** שעירוי הוא ככלי שני, שאינו מבשל כלל. אך הוא מבליע ומפליט כדי קליפה. וגם אינו מבליע ומפליט כאחד, ולכן מותר למלוג תרנגולות מכלי ראשון, ואין חוששים שהעירוי יפליט דם ויבליע אותו מחדש בתרנגולת. לדעתו, כלי שני אינו מבליע כלל אפילו כדי קליפה, מפני שרק בעירוי כשהעליון חם והתחתון קר 'אדמיקר אי אפשר דלא בלע פורתא', אבל אחר שהוא בכלי אינו מבליע כלל.

ו. **בדעת ר"ת** נחלקו אחרונים, אולם מהתוס' בזבחים מוכח כדעת **הש"ך**: ר"ת סובר שעירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה, אך אינו מבשל יותר מזה, וגם אינו מבליע או מפליט יותר מכדי קליפה. עם זאת, ר"ת הורה שניתן להגעיל את כל הכלים (אלו שאינם צריכים ליבון) ע"י עירוי מכלי ראשון, והדבר תמוה, שהרי העירוי מפליט רק מהקליפה ולא יותר. - התוס' נשארים בקושיה על ר"ת, וממאנים לקבל את האפשרות שעירוי מכלי ראשון יפליט יותר מזה.

¹ אפשר למצוא ב <http://www.erezhemdah.org/content.asp?PageId=721&lang=he> שיעור 8.

באותו אופן שהוכחנו לעיל שכ"ש אינו מבליע כלל לדעת רשב"ם, כך ניתן להוכיח בדעת ר"ת שכ"ש אינו מבליע כלל, אפילו כדי קליפה.

ז. דעת **ההגהות אשר"י (מקור טז)** שלפי ר"ת עירו מכלי ראשון מבשל את כל המאכל, ממש כמו כלי ראשון. והיינו דוקא במקרה שלא נפסק הקילוח - שהעירו מהכלי נעשה באופן שיש רצף נוזלים בין הכלי הראשון לכלי השני. אבל במקרה בו נפסק הקילוח, אין העירו מבליע יותר מכדי קליפה, ובמקרה זה הם מעמידים את הגמרא של 'תתאה גבר'. לא מוזכר בדבריהם אם עירו שבו נפסק הקילוח גם מבשל כדי קליפה או רק מבליע; גם לא מוזכר מה קורה בכלי שני כשלא נפסק הקילוח. לדעת הש"ך, לפי התוס' וגם לפי ההגהות אשר"י בכל מקרה בו ישנה בליעה ע"י חום ישנו גם בישול, וכשאינו בישול גם אין בליעה (לפי זה, לדעת ההגהות אשר"י כשנפסק הקילוח ישנו בישול כדי קליפה).

ח. לדעת **מהרש"ל (וכן פסק הט"ז)** לפי ר"ת עירו מבשל רק כדי קליפה, אך מבליע בכל המאכל. גם כלי שני מבליע בכל המאכל.

ט. **הרשב"א (מקור יז)** מחלק במפורש בין נושא הבישול לנושא הבליעה, וראייתו החזקה היא מכך שחום בית השחיטה - שבודאי אינו חם ככלי שני - מבליע כדי קליפה. ולכן אין מנוס מלומר שכלי שני אמנם אינו מבשל, אך הוא מבליע. וכן עירו אינו מבשל, אך הוא מבליע במאכל. הרשב"א אינו מציין כמה מבליע כלי שני וכמה מבליע עירו, אך מביאורו לירושלמי בזבחים משמע שעירו מבליע בכל המאכל, וכלי שני אינו מבליע אלא כדי קליפה.

י. **השו"ע והרמ"א (מקור יח; וכן בס"י קה סעיף ב; וכן בס"י צב ז שאסר דוקא בקדירה חמה)** סוברים שמעיקר הדין הלכה כדעת ר"ת, אלא שלכתחילה יש להחמיר כדעת הרשב"א. לכן לכתחילה לא ימלוג בעירו מכלי ראשון, ואם מלג צריך קליפה (דלא כרשב"ם שמותר לכתחילה למלוג מעירו כ"ר). ולכתחילה לא ימלוג בכלי שני (כרשב"א), ובדיעבד מותר.

יא. **הש"ך פסק כשו"ע ורמ"א**, אלא שהחמיר קצת יותר בכלי שני, שכשאינו הפסד כ"כ יש לאסור כדי קליפה. וכן בכלים (כגון כף שערבב בה), כשאינו הפסד יש לאסור כף חרס ולהתיר כף מתכת.

יב. **מהרש"ל וט"ז** החמירו יותר, שכלי שני אמנם אינו מבשל, וגם אין מפליט ומבליע כאחד (איסור והיתר שהוכנסו שניהם למים חמים בכ"ש - ההיתר לא יאסר), אך מבליע בכל המאכל (מאכל שהוכנס לנוזל חם של היתר יאסר כולו. ובמקום הפסד גדול ודבר חשוב מודה הט"ז לשו"ע ורמ"א, שאינו נאסר אפילו כדי קליפה).

יג. **ב"ח ופרי חדש** מחמירים בכלי שני שאפילו מפליט ומבליע כאחד, ולא כלי שני בלבד, אלא גם כלי שלישי ורביעי כל זמן שהיד סולדת בו אוסר כולו. ובמקום הפסד מרובה לדעת הפר"ח אינו אוסר את כולו, אבל מ"מ צריך קליפה.

עירוי מכלי ראשון - נפסק הקילוח	עירוי מכלי ראשון - לא נפסק הקילוח	כלי שני	
"וכל שלא בא בחמין מלפני השבת - מדיחין אותו בשבת"; "חם לתוך צונן - תתאה גבר"; "ואחד שעירה לתוכו רותח - טעון מריקה ושטיפה", והירושלמי "נעוה ארתחו"		"כלי שני אינו מבשל"; "נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי"	
עירוי ככלי שני, שאינו מבשל. ומכל מקום מבליע בכדי קליפה, כדמוכח מסוגיית תתאה גבר. מרוטב שנטף רואים שאף כשנפסק הקילוח צריך קליפה. ואינו מבליע ומפליט כאחד, ולכן מותר לערות על תרנגולת מכ"ר אפילו לכתחילה.		אינו מבליע כלל. שהרי בסוגיית תתאה גבר 'אדמיקר אי אפשר דלא בלע', משמע שאחר שהיה בכלי כבר התקרר ואינו מבליע. ואין לומר שרק מאכל מקרר ולא כלי [כטענת רש"ל], שהרי בפסח שנטף מרוטבו על החרס רואים שמתקרר.	רשב"ם
מבשל כדי קליפה. אך אינו מבליע או מפליט יותר מזה. שהרי נשאר בתמיה עליו איך התיר להכשיר כל כלי בעירוי רותחין.		אינו בולע כלל, שהרי לא חלק על רשב"ם בזה. ועוד, גם לשיטתו ניתן להוכיח כן בסוגיית תתאה גבר. וכ"כ הרשב"א, שר"ת אינו מחלק בין בליעה לבישול, וכ"ש ודאי אינו מבשל.	ר"ת בתוס' [זבחים]
בזה אומרים תתאה גבר, ונאסר רק כדי קליפה [נראה שגם מבשל כדי קליפה, שהרי ר"ת אינו מחלק בין בישול לבליעה].	מבשל לגמרי. ואז מבליע ומפליט מהכל. לכן אפשר להגעיל כל הכלים ע"י עירוי מכ"ר. הפרישה סובר שכך גם דעת ר"ת, בגלל לשון התוס' בשבת.	לדעת רבינו חיים מבליע ומפליט כאחד, דלא פלט פחות מבית השחיטה, לכן כשנמלגו כשרות עם טריפה - נאסרו הכשרות. אולם לדעת ר"י כ"ש אינו מבשל ולא מפליט ולא מבליע, וכן מעשים בכל יום שמתירים כל הכשרות שנמלגו עם הטריפה. ואפילו לא רחצו צואר התרנגולת ומלגו כן - הכל מותר.	הגהות אשר"י [ופרישה בדעת ר"ת]
מרוטב שנטף על הצלי רואים שאינו בולע בכולו.	הכלאה בין דעת התוס' לדעת הגהות אשר"י: מבשל רק כ"ק, ומבליע בכל המאכל.	כלי שני מבליע בכלי חרס, וכל שכן שמבליע במאכל.	מהרש"ל בדעת ר"ת
מרוטב שנטף על הצלי רואים שאינו בולע בכולו.	אפילו כלי נחושת בולע הרבה, וכ"ש כלי חרס ואוכל. מח' בירושלמי אם מבשל, ומשמע שנפסק שם שאינו מבשל.	כ"ש ואפילו עירוי כ"ש מבליע בכלי נחושת. שהרי חום השחיטה פחות מחום כ"ש, ובכל זאת מבליע בסכין ומפליט ממנו.	רשב"א
	לא יערה על עופות וטלאים קודם ניקור החלב ומליחה. ואם עירה יקלוף.	סי' סח - יש אומרים שלא ימלוג אפילו כלי שני. ואם מלג מותר. וכן פסק בסי' קה - י"א שחום כ"ש מפליט ומבליע כ"ק, וראוי לחוש להיזהר לכתחילה, ובדיעבד מותר בלא קליפה, ובהדחה סגי.	שר"ע
	סימן צב - אם לא פסק הקילוח יקלוף.	הסכים לשר"ע שאין למלוג לכתחילה כשיס"ב, ובדיעבד שרי, דק"ל כלי שני אינו מבשל. לכבוד אורחים מותר להניח בכ"ש חתיכה מלאה קרח וכפור, וטוב להיזהר להניח במים שאינם יס"ב. סי' קה - כלי חרס אינו בולע, וכ"ש נחושת. מאידך בהל' פסח אסר כ"ח שנשתמש בו חמץ. ואפשר שמשום חומרא דחמץ החמיר.	רמ"א
מבליע כדי קליפה, אך אינו מפליט ומבליע כאחת, וכ"ש שאינו מבשל.	יש להחמיר שמבשל, אך מבשל רק כדי קליפה ולא יותר, וגם אינו מבליע יותר מקליפה.	במקום שאין הפסד מרובה וכדו' יש לקלוף המאכל ולאסור כלי חרס. אבל בכלי נחושת אינו מבליע.	ש"ך